

ŞƏKİ-ZAQATALA BÖLGƏSİNİN LANDŞAFT QURŞAQLARINDA İNTENSİVLƏŞMƏKDƏ OLAN SƏHRA LAŞMANIN BİOGEOKİMYƏVİ ÜSULLARLA TƏDQİQINƏ DAİR

Hüseyn Mustafabəyli¹, Murad Qəhrəmanov¹, Aysel Əliyeva²

¹AMEA-nın Şəki Regional Elmi Mərkəzi, *huseyn.mustafabeyli@mail.ru, m.xanov4@gmail.com*

²Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şəki filialı, *Azərbaycan, ayselp3@mail.ru*

Azərbaycanın Şəki-Zaqatala bölgəsində səhralaşma prosesi ekoloji və sosial-iqtisadi problem olaraq tədricən quraqlaşan iqlim şəraitində son dərəcə aktual məsələ hesab edilir. Səhralaşma prosesi ərazinin təbii şəraitindən, xüsusilə antropoloji, relyef, iqlim, bioloji və s. asılı olaraq müxtəlif intensivlikdə təzahür edir. Bölgədə quraqlığın tədricən ilbəl artması, havanın temperatur və rütubət rejimində baş verən indifferent dəyişmələr, meşə sahələrinin azalması, yaylaqların ifrat otarılması, suvarılan əkin sahələrinin zaman ərzində şoranlaşması, torpağın tullantılarla çirklənməsi və s. səbəblər ərazinin ekoloji tarazlığına mənfi təsir göstərməkdə davam edir.

Şəki-Zaqatala bölgəsində səhralaşma prosesinin tədqiqi məqsədlə gündəlik meteoroloji monitorinq aparılmış, havanın orta temperatur və nisbi rütubət göstəriciləri qeydə alınmışdır. Zaqatala, Şəki və Qəbələ rayonlarında atmosfer təzyiqi parametrləri, küləklərin istiqaməti və ultrabənövşəyi şüalanma dəyişmələrinə diqqət edilmiş, hava kütlələrinin sirkulyasiyasına aid məlumatlar toplanılması yerinə yetirilmişdir. Ölçmələr AccuWeather və GISMETEO internet saytlarından istifadə etməklə aparılmışdır.

Şəki-Zaqatala bölgəsinin rayonları ərazisində bir ay ərzində havanın sirkulyasiyasında 10-15 dərəcəyə qədər indifferent dəyişmələr baş verdiyi müşahidə edilir. Bu tipli hidrometeoroloji dəyişmələrlə yanaşı, il ərzində baş verən 30-35 dəfə kəskin temperatur tərəddüdlərinin landşaftın dinamikasında repressiv təmayüllərə səbəb olacağı şübhə doğurmur.

Bölgənin çay hövzələrindən götürülən lil nümunələrində səhralaşma proseslərinə uyğun olaraq Al_2O_3 və SiO_2 komponentlərinin miqdarı Böyük Qafqazın cənub yamacının gillər üçün olan orta klark göstəricisi ilə müqayisədə təxminən bərabər miqdardadır. Bu fakt onu göstərir ki, lillərin sonrakı bərkimə prosesində, həmçinin onların tərkibində fəal miqrasiya qabiliyyətinə malik olan Na, K və Ca oksidlərinin azalması nəticəsində Al_2O_3 və SiO_2 komponentləri bir qədər də artacaqdır. Deməli, hal-hazırkı məqam səhralaşma prosesləri üçün səciyyəvi biogeokimyəvi nəticələrə malikdir.

Havanın sirkulyasiyasında olan istiqamət dəyişmələri, kəskin temperatur (8-10 °C), nisbi rütubətin 30%-lik həddən aşağı düşməsi və atmosfer təzyiqinin dəyişmələri ilə müşayiət olunduğundan landşaftlarda fiziki aşınmaya səbəb olur və səhralaşma prosesini sürətləndirir. Səhralaşma prosesi kserofik bitki örtüyünün artması ilə özünü biruzə verir.

Bölgədə quraqlığın tədricən ilbəl artması, havanın temperatur və rütubət rejimində baş verən indifferent dəyişmələr onu göstərir ki, qlobal istiləşmə şəraitində səhralaşma prosesinin bir qədər də dərinləşməsi davam edəcəkdir. Ona görə də meşələrin məhv edilməsi, suvarılan əkin sahələrinin zaman ərzində şoranlaşması, torpağın tullantılarla çirklənməsi, yaylaqların ifrat otarılması və s. kimi antropogen səbəblərin qarşısı qətiyyətlə alınmalıdır.